

ВИХОВАННЯ СУЧАСНИХ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЗАСОБАМИ ТУРИСТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Оришко Світлана Петрівна,

м. Івано-Франківськ

У статті охарактеризовано стан дослідженості проблеми, розкрито суперечності між виховним потенціалом різних видів і форм туристської діяльності і реальним станом використання можливостей даного виду діяльності як вагомого чинника формування особистості молодої людини; визначено й охарактеризовано основні функціональні компоненти туристської діяльності (освітньо-пізнавальний, виховно-розвивальний, соціалізаційний та дозвілєво-оздоровчий) розкрито механізми їх використання у процесі виховання сучасних школярів.

Ключові слова: туристська діяльність, функціональні компоненти туристської діяльності (освітньо-пізнавальний, виховно-розвивальний, соціалізаційний та дозвілєво-оздоровчий), виховний процес, форми, методи виховного впливу.

У процесі аналізу стану туристської діяльності у загальноосвітніх навчальних закладах виявлено суперечності між виховним потенціалом і можливостями її різних видів і форм щодо виховання сучасних школярів і відсутності системних науково-педагогічних досліджень щодо використання можливостей даного виду діяльності як вагомого чинника їх формування.

У сучасній науково-педагогічній літературі виховний вплив туристської діяльності розкрито у дослідженнях Т. Бондаренко, М. Костриці, О. Кошопал, Н. Масягіна, А. Остапець-Свєшнікова, Л. Петько, В. Струманського, В. Федорченка, В. Циганкова, М. Ямницького; різні аспекти туристської роботи у загальноосвітніх навчальних закладах знайшли відображення у дослідженнях П. Істоміна, В. Обозного, В. Орлова, Б. Омельченка, А. Солдатенкова, М. Соловєя, М. Ямницького, М. Щербаківа, А. Шипко, В. Тючкалова та інших.

Дослідження є складовою частиною науково-дослідної теми кафедри педагогіки імені Б. Ступарика Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника «Історико-педагогічні проблеми навчання і виховання в системі безперервної освіти в Україні і зарубіжжі» (державний реєстраційний номер теми 0108U009122).

Мета статті. Метою пропонованої статті є теоретичне обґрунтування функцій і виховних можливостей туристської діяльності у контексті формування сучасних старшокласників.

Визначаючи суть туристської діяльності доцільно виходити із загальноприйнятого трактування діяльності. Загальноприйнятим є підхід до трактування суті діяльності як способу існування і розвитку людини, як способу розвитку і вдосконалення її самої, а також як способу перетворення людиною навколишньої природної і соціальної реальності. Серед основних ознак діяльності Л. Буєва виокремлює цілеспрямованість, перетворювальний і творчий характер, предметність, зумовленість суспільними умовами і спілкування діючих індивідів [1, с. 59-63].

Закономірно, що діяльність завжди передбачає мету, форми, методи і засоби її досягнення, сам процес діяльності і його кінцевий результат. У цій статті ми обмежимося аналізом мети, завдань, форм, методів і засобів туристської діяльності, а також аналізом її виховного потенціалу, що є вирішальним у визначенні можливостей її впливу на патріотичне виховання сучасного школяра.

Сучасні уявлення про дитячо-юнацький туризм відображено у Законі України «Про туризм», де поняття «туризм» трактується як тимчасові виїзди (подорожі) з постійного місця проживання в оздоровчих, пізнавальних, професійно-ділових, спортивних й інших цілях без здійснення оплачуваної діяльності в місці, куди особа від'їжджає [6, с. 241]. Закон України «Про туризм» визначає, що «туристом» є особа, «яка здійснює подорож по Україні або до іншої країни з не забороненою законом країни перебування метою на термін від 24 годин до одного року без здійснення будь-якої оплачуваної діяльності та із зобов'язанням залишити країну або місце перебування в зазначений термін [6, с. 241].

Під «туристською діяльністю» у цьому Законі пропонується розуміти діяльність з організації подорожей. Пріоритетними напрямками державного регулювання туристської діяльності є: туризм соціальний – подорожі, субсидовані із засобів, що виділяються державою на соціальні потреби, і туризм самодіяльний – подорожі з використанням активних способів пересування, що організуються туристами самостійно.

У «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» поняття «туризм» визначається як «подорож, яка здійснюється за певним маршрутом по своїй країні або за кордоном». При цьому не може не звернути на себе увагу той факт, що мета туризму трактується як виїзд з місця «постійного проживання в оздоровчих, пізнавальних або професійно-ділових цілях» [2, с. 1486].

А от у сучасній «Енциклопедії освіти» (Київ, 2008), поняття «туризм», «туристсько-краєзнавча діяльність» взагалі відсутні [5]. Вони не згадуються навіть у «Предметному покажчику» цих видань. Залишається невідомим: якими міркуваннями користувалися автори згаданого авторитетного видання, коли вирішили «туризм» і «туристсько-краєзнавчу діяльність» не включати в перелік основних понять галузі освіти.

На основі вивчення наукових джерел нами здійснено спробу виявити підходи науковців щодо трактування суті туристської діяльності, форм, методів, засобів і принципів здійснення, а також щодо визначення її функціональних компонентів, що є для нас особливо важливим.

Туристська діяльність у загальноосвітніх навчальних закладах – це спільна діяльність педагогічного й учнівського колективів (обов'язковою ознакою якої є участь у туристських походах, експедиціях, екскурсіях, зльотах, змаганнях, польових таборах, у роботі шкільних музеїв, у масових туристських заходах, де реалізуються суб'єкт-суб'єктні взаємини учасників), спрямована на досягнення освітньо-виховних, розвивальних, соціалізаційних, оздоровлювальних, дозвілєвих завдань.

Характеризуючи особливості організації туристської діяльності у системі шкільної освіти не можна не сказати про те, що її розвиток у нашій країні має специфіку, яка полягає у тому, що протягом останніх десятиліть туристсько-краєзнавчий рух розвивається на самодіяльній основі.

Особливості туристської діяльності у загальноосвітніх навчальних закладах полягають у такому:

- сучасна система туристської діяльності школярів сформувалася під впливом розвитку системи шкільної освіти; тому правомірно говорити про вплив мети освіти на формування поняття «шкільний туризм» на різних етапах життя суспільства;
- адекватність суб'єктів навчально-виховного процесу й туристської діяльності школи, співзвучність їхніх цілей дають підстави стверджувати про те, що в умовах загальноосвітнього навчального закладу вона є складовою компонентою навчально-виховного процесу;
- її суть (мета, завдання і зміст) детерміновані завданнями загальноосвітнього навчального закладу і структурою навчально-виховного процесу в ньому;
- вона розвивається на основі самоврядування та ініціативи; є важливим механізмом об'єднання зусиль школи, сім'ї і позашкільних установ;
- вона є діяльністю інтегративною, демократичною, доступною за змістом, формами і методами роботи; крім в собі широкий діапазон можливостей у виборі і способі її здійснення;
- має комплексний і творчий характер і тому створює сприятливі умови для прояву творчості та ініціативи школярів, їх самопізнання;
- вона здійснюється у природному середовищі; є ефективною і доступною формою пізнання історії свого народу і країни, його культурних і духовних надбань;
- за рахунок інтегративного характеру впливу на особистість,

цей вид діяльності сприяє осмисленню старшокласниками процесу історичного розвитку, сучасності, життєвих цінностей і свого місця і ролі у житті;

– вона сприяє задоволенню потреб старшокласників у життєвому й професійному самовизначенні й самореалізації, спілкуванні з людьми й природою, тобто їх соціалізації, формуванню громадянами своєї країни.

Виявлені особливості туристської діяльності визначають її специфічні характеристики, як суб'єкта виховного впливу у цілісній системі навчально-виховного впливу на школярів і є домінуючими у визначенні її ролі і місця в системі патріотичного виховання старшокласників.

Сучасні підходи до організації туристської діяльності школярів викладено у «Державній програмі розвитку туризму на 2002-2010 роки», затвердженій Постановою Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2002 року [3]. У процесі організації туристської роботи у загальноосвітніх навчальних закладах доцільно виходити з мети і завдань туристської роботи, які окреслені Державною програмою розвитку туризму на 2002-2010 роки, Міжнародними правовими актами з регулювання туристської діяльності, зокрема, Кодексом туриста, Хартією туризму, Глобальним етичним кодексом туризму тощо.

У найбільш загальному трактуванні мета туристської діяльності полягає у здійсненні виховного впливу на волю, емоційну й інтелектуальну сфери і вона виконує освітньо-пізнавальну, виховно-розвивальну, соціалізаційну, культурно-дозвілєву й оздоровчу функції.

Мета туристської діяльності конкретизується у завданнях, пріоритетними серед яких є: інтелектуальний розвиток, формування особистісних якостей, збереження та зміцнення фізичного, психічного та соціального здоров'я особистості; створення сприятливих умов для самопізнання, самовизначення, розвитку здібностей та реалізації особистості. Мета даного виду діяльності реалізується у змісті, що визначає коло основних напрямів діяльності: освітньо-пізнавальної, пошуково-дослідної, дозвілєвої, волонтерської, суспільно-корисної, а також діяльності, спрямованої на фізичний розвиток особистості; формування волевої сфери, актуалізацію життєвого і професійного самовизначення.

Основними засобами досягнення мети туристської діяльності є оптимальне використання ресурсів її суб'єктів та соціального і природного оточення.

Функціональним полем туристської діяльності є історія і сучасність рідного краю, народу, країни, людські відносини, спілкування, діяльність.

Виховний вплив на старшокласників туристська діяльність здійснює у процесі реалізації освітньо-пізнавальної, виховно-розвивальної, соціалізаційної, культурно-дозвілєвої й оздоровчої функцій.

Так, освітньо-пізнавальна функція туристської діяльності полягає у тому, що вона сприяє пізнанню школярами навколишнього соціального, культурного (мистецтво, побут, традиції), історичного (історія, історичні місця, видатні постаті краю) і природного (географічні особливості місцевості: рельєфу, клімату, рослинного і тваринного світу) середовища регіону, країни та інших країн. У процесі різних видів і форм туристської діяльності учні залучаються до пошуково-дослідної роботи, виконання робіт науково-дослідного характеру (повідомлень, рефератів, доповідей, лекцій, звітів). Вона сприяє формуванню у них здатності до творчої діяльності, розвитку творчого мислення, допитливості тощо

Виховно-розвивальна функція туристської діяльності полягає в тому, що вона є важливим чинником розвитку волі й відповідальності школярів. Власне у походах, екскурсіях, експедиціях, під час змагань та інших форм туристської роботи формуються такі важливі морально-волеві якості, як наполегливість у досягненні поставленої мети, чесність, рішучість, організованість, відповідальність, самостійність, працьовитість, спортивний азарт, гуманізм, доброзичливість, повага, самоповага та інші. Багатоденні походи, екскурсії ставлять старшокласників в умови, коли кожен з них надає допомогу іншим, одночасно при-

ймаючи її від них. Виконуючи певні доручення, кожен учасник цієї діяльності несе за неї відповідальність перед своїми товаришами. У походах, експедиціях, під час підготовки й проведення інших видів туристсько-краєзнавчої діяльності школярі вчаться планувати свою роботу, бути дисциплінованими, підпорядковувати свої інтереси іншим.

Спілкування з природою справляє значний вплив на емоційний розвиток молодшої людини: здатність до естетичного сприйняття природи, усвідомлення необхідності збереження екологічної рівноваги є важливим показником сформованості екологічної культури особистості.

Туристська діяльність створює сприятливі умови для екологічного виховання, виховання свідомого ставлення до природи нашої країни, культивування ставлення до природного середовища як важливого джерела життєдіяльності людини, визнання необхідності збереження екологічної рівноваги як необхідної умови повноцінного її життя.

Розвивальна функція туристської діяльності полягає в тому, що у процесі її здійснення педагога, зазвичай, не виховують, а актуалізують, стимулюють прагнення школярів до самопізнання, саморозвитку, самовизначення, самореалізації, створює для цього оптимальні умови.

Туристська діяльність сприяє соціальному вихованню школярів, оскільки стимулює їх включення в систему суспільних відносин, у результаті якого виникають певні зміни у свідомості й поведінці особистості. Якщо трактувати соціальне виховання як процес формування відносин людини з навколишнім світом, то туристська діяльність сприяє успішній соціалізації особистості і соціальної адаптації.

Соціалізаційний вплив різних видів туристської діяльності полягає в тому, що учні отримують більші можливості змогу пізнати світ і себе, акумулювати ці знання і зробити певні узагальнення. Ці знання становлять змістовну частину „Я-концепції” сучасного школяра, яка є центральним компонентом структури його особистості. Науковці трактують „Я-концепцію” як сукупність установок особистості, спрямованих на розвиток самої себе. У більшості визначень установок підкреслюються три головні елементи: когнітивна складова; емоційно-оцінна складова та поведінкова складова. Шкільний вік є періодом онтогенезу, що пов'язаний з кардинальними змінами у сфері свідомості, діяльності й системи взаємин індивіда.

Туристська діяльність створює сприятливі умови для прояву самостійності, утвердження й самоствердження, для самопізнання, самовдосконалення, школярів, особливо старшого шкільного віку. Вона актуалізує процеси їх життєвого й професійного самовизначення. Адже у шкільному віці у певній мірі можна побачити позицію, життєвий сценарій, ту роль, яку обирає молода людина у житті.

У результаті розвитку особистість приходять до самоактуалізації, до самореалізації, тобто до розкриття всіх своїх потенційних можливостей і здібностей.

У сучасних умовах туристська діяльність відображає тенденцію сучасної молоді, коли перевага віддається розвитку динамічного відпочинку, у процесі якого відпочинок поєднується з активною розвивальною і пізнавальною діяльністю. Різні види туристської діяльності усе ширше використовуються в сучасній загальноосвітній школі як форма активного відпочинку школярів, організації різних дозвілєвої діяльності, що сприяє не тільки відновленню життєвої енергії, але й сприяє їх розвитку, підвищенню культурного рівня, розумному й раціональному використанню вільного часу.

Туристська діяльність стимулює фізичний розвиток особистості, дозволяє активізувати процес формування основ здорового способу життя, розвитку психічної та фізичної витривалості; сприяє формуванню відповідального ставлення до свого фізичного й психічного здоров'я; розвиває спритність, сміливість, рішучість; стимулює виховання сили волі, уміння переносити труднощі, виконувати розрядні вимоги та нормативи з пішохідного туризму, спортивного орієнтування та інше. Реалізації оздоровчої функції підпорядковані туристські походи, екскурсії, експедиції, змагання, зльоти тощо. Оволодіння

сходінками зростання туристської майстерності передбачає обов'язкове виконання фізичних нормативів, виконання програм, у яких закладені елементи фізичної досконалості.

У процесі туристської діяльності школярі мають можливість осмислити здоров'я як інтегративне поняття, що включає в себе стан фізичного, психічного, духовного та соціального благополуччя людини. Здоровий спосіб життя, висока валеологічна культура, які формуються у процесі туристської діяльності, тісно пов'язані з формуванням духовних цінностей молодшої людини, із стимулюванням життєвого і професійного самовизначення й самовдосконалення.

У сучасних умовах школярів хвилюють глобальні світові проблеми демографічного, екологічного, економічного, медичного, військового характеру; проблеми, пов'язані із глобалізаційними тенденціями, взаєминами людини і навколишнього середовища, людини і суспільства. На процес їх формування мають вплив різноманітні фактори. Загальновідомо, що в сучасних умовах у процесі виховання молодшої людини важливо враховувати вплив чинників загальнолюдського, міжнародного характеру. Виникнення інтерактивних технологій комунікації, посилення міграційних процесів, відкритість кордонів, підвищення життєвого рівня багатьох сімей, а звідси – більш цивілізоване використання сім'ями вільного часу, подорожування, дозволяє частині школярів подорожувати не тільки в межах країни, але й за кордоном, вивчати історію, культуру, побут різних народів. Тисячі школярів України навчаються за кордоном, у складі делегацій відвідують країни да-

лекого зарубіжжя, подорожують по світу в період канікул не тільки з батьками, але й з однолітками, перебуваючи у різних таборах, беручи участь у програмах міжнародного обміну школярами тощо.

Багатогранність різних видів діяльності та спілкування у процесі різних форм туристської діяльності сприяють формуванню в старшокласників різноманітних духовних інтересів і ціннісних орієнтацій, що, в свою чергу сприяє становленню їх громадянської позиції, позитивного ставлення до громадянського обов'язку.

Висновки. Науково-обґрунтоване вирішення проблеми оптимального використання потенціалу і можливостей різних видів і форм туристської діяльності у загальноосвітніх навчальних закладах щодо виховання сучасних школярів детермінує переосмислення теоретичних підходів і технологій вирішення цього завдання.

Туристська діяльність є органічною складовою освітньо-виховного процесу загальноосвітнього навчального закладу; її мета, завдання, форми і методи сприяють реалізації місії навчально-виховної установи; вона здійснюється у природному середовищі, тому створює сприятливі умови для пізнання реалій соціуму, історії краю, народу і країни; вона є доступною за змістом, формами, методами роботи; є діяльністю комплексною, інтегративною, тому створює сприятливі умови для прояву творчості й активності старшокласників, їх самопізнання, саморозвитку, життєвого і професійного самовизначення.

Література та джерела

1. Буева Л. П. Человек: деятельность и общение / Людмила Пантелеевна Буева. – М. : Мысль, 1978. – 216 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250 000 слів і словосполучень / [авт. проекту та гол. ред. В.Т.Бусел]. – К. ; Ірпінськ : Перун, 2005. – 1728 с.
3. Глобальний етичний кодекс туризму // Правове регулювання туристичної діяльності в Україні / за заг. ред. В. К. Федорченка ; Ун-т туризму, економіки і права. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – С. 89.
4. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / Семен Устимович Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
5. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; [головний ред. В. Г. Кремень]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
6. Закон України «Про туризм» : вводиться в дію Постановою Верховної Ради України № 325/95-ВР від 15.09.95 // Відомості Верховної Ради. – Київ, 1995. – N 31. – С. 141–183.
7. Остапеч-Свешников А. А. Педагогика и психология туристско-краеведческой деятельности учащихся / Александр Александрович Остапеч-Свешников. – М. : ИНФРА-М, 2001. – 94 с.
8. Струманський В. Організація шкільного краєзнавства на засадах системності / В. Струманський // Рідна школа. – 1999. – № 11. – С. 42–46.

В статті охарактеризоване состояние исследуемой проблемы, раскрыты противоречия между воспитательным потенциалом и возможностями разных видов и форм туристско-краеведческой деятельности в воспитании современных школьников и реальным состоянием использования возможностей данного вида деятельности как важного фактора их формирования; обоснованы и охарактеризованы основные функциональные компоненты туристско-краеведческой деятельности (образовательно-познавательный, воспитательно-развивающий, социализации и культурно-досуговой, оздоровительный), раскрыты механизмы их реализации.

Ключевые слова: туристическая деятельность, функциональные компоненты туристической деятельности, формы, методы воспитательного влияния.

The author of the article has considered the possibilities of using tourism and local history in the education process of modern students. The differences has been shown between educational potential and compatibilities of various forms of tourism and local history in the education of modern students; the real state of use of this activity as an important factor for their formation has been revealed; the main components of tourism and local history activities (educational and informative, educative-developmental, socialization, leisure and recreation) have been determined and characterized; the mechanisms their using in education of modern students has been described.

Key words: tourism and local history, education, educational potential, modern students.